

МОДЕЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто експортну і імпорتنу моделі глобалізації банківської діяльності. Показані їх особливості та сфери застосування. Наведено тенденцію посилення ролі іноземного капіталу у структурі статутних фондів українських банків. Показано переваги і ризики експансії зарубіжних банків на ринок України. В контексті запровадження нових умов «Базель III» доведено доцільність укладання міжнародних угод злиттів і поглинань між провідними зарубіжними та крупними українськими банками.

Банківський сектор відіграє провідну роль у процесі фінансової глобалізації. З одного боку, банки будь-якої країни прагнуть обслуговувати своїх клієнтів не лише в національних кордонах, а й у міжнародних операціях в інших країнах. З другого боку, транснаціональні і крупні національні банки прагнуть діяти на нових ринках, поглиблюючи географічну диференціацію своєї діяльності. В цьому зв'язку можна виділити експортну модель глобалізації банківської діяльності, якої дотримуються крупні національні банки, що прагнуть перетворитись в міжнародні фінансові компанії і отримати конкурентні переваги на сприятливих зарубіжних ринках.

Друга група банків дотримується протилежної моделі глобалізації – імпоротної, суть якої полягає у їх перетворенні у відділення зарубіжних

банків. Мотив застосування цієї моделі пов'язаний, з одного боку, із отриманням доступу до ресурсів материнського банку, а також у використанні сучасних банківських технологій.

Звичайно, в кожній країні існують і національні, в тому числі і регіональні банки, які вбачають свою місію в обслуговуванні національних чи місцевих клієнтів. Ці банки також мають свої переваги, пов'язані із індивідуалізацією обслуговування своїх клієнтів, такі банки нерідко входять до складу національних фінансово-промислових груп. Проте національні і регіональні банки відіграють все меншу роль у фінансовій діяльності, хоча їх чисельність у структурі банківських установ може переважати. Такі висновки можна зробити із нижченаведеної таблиці 1, що віддзеркалює склад банківської системи України.

Таблиця 1

Склад банківської системи України на 1 лютого 2011 року

№ п/п	Назва показника	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.02.2011 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	186	193	198	198	197	194	195
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	6	1	7	6	6	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	19	19	13	14	18	18
4	Кількість діючих банків	165	170	175	184	182	176	176
4.1	із них: з іноземним капіталом;	23	35	47	53	51	55	55
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковими іноземним капіталом	9	13	17	17	18	20	20
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	40,5

Джерело: Вісник Національного банку України. – 2011. – Березень. – С. 44.

Євген
Панченко,
д.е.н.,
професор.

Вікторія Коваль,
аспірант кафедри
міжнародного
менеджменту
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

Як видно з цієї таблиці, число банків з іноземним капіталом збільшилось із 23 в 2006 році до 55 у 2011 році, тобто в 2,4 рази, в тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом відповідно з 9 до 20, тобто в 2,2 рази. Хоча число банків з іноземним капіталом є відносно невеликим (12,3% у 2006 році, 28,2% у 2011 році) їх роль в банківській діяльності є вагомим. Це можна підтвердити зростанням частки іноземного капіталу у статутному капіталі з 19,5% у 2006 році до 40,5% у 2011 році. Якщо динаміка нарощування іноземного капіталу збережеться (в середньому за минулі п'ять років близько 4%), то через 3-4 роки можна очікувати перетинання своєрідного «рубікону» у структурі статутного капіталу банків, коли його іноземна частка буде перевищувати 50%.

Причина такої тенденції пов'язана із процесами фінансової глобалізації, в сферу якої все більше залучається і Україна у зв'язку із розширенням масштабів зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств, з одного боку, і здійсненням прямих іноземних інвестицій в Україну провідними транснаціональними корпораціями, з іншого боку. Таким чином, існування двох моделей глобалізації банківської діяльності як для України, так і для інших країн, є об'єктивним явищем.

Однак, констатація факту існування двох моделей глобалізації банківської діяльності - експортної та імпоротної - не виключає, а навпаки зумовлює дослідження сильних і слабких сторін кожної з них, етапів їх розвитку і удосконалення, адаптації до умов України. В цьому зв'язку варто звернути увагу на наукові праці таких дослідників як Даниленко А.І., Луцишин З.О., Міщенко В.І., Мороз А.М., Науменкова С.В., Примостка Л.О., Рогач О.І., Савлук М.І., Сохацька О.М., Ткачук Н., Школьник І. та ін.

В історичному контексті експортна модель глобалізації банківської діяльності виникла раніше, оскільки в деяких країнах вже в XVIII столітті утворились надлишки капіталів, які їх влас-

ники спрямували в інші країни для створення зарубіжних відділень. В цьому зв'язку варто згадати утворення банківської імперії Ротшильдів в Західній Європі наприкінці XVIII та початку XIX століть. Коли глава імперії банкірів Мейер Амшел, що взяв згодом прізвище Ротшильд¹ нагромадив належний капітал, відкрив протягом 1794-1817 рр. у п'яти столицях розвинених на той час Європейських країн відділення свого сімейного банку на чолі із своїми синами: Натаном у Лондоні (1794р.), Соломоном у Відні (1800р.), Джеймсом у Парижі (1811р.), Амшелом у Франкфурті (1812 р.), Карлом у Неаполі (1817р.). Так була створена перша у світі міжнародна сімейна банківська мережа, за сучасною термінологією експортного типу, яка не тільки успішно пережила, але й добряче заробила на таких подіях як французька революція, наполеонівські війни, контрреволюція і промислова революція. Нагадаємо, наприклад, біржовий «путч» на Лондонській біржі 20 червня 1815 року, який і дотепер вважається найзнаменитішою аферою в історії фондових ринків світу. Завдяки найдосконалішим на той час міжнародним комунікаціям у мережі Ротшильдів Натан у Лондоні на добу раніше за інших фінансистів взнав про поразку Наполеона при Ватерлоо. Однак, він пустив чутку про його перемогу і першим почав продавати за високими цінами консолідовані акції, викликавши паніку на біржі. Однак, у другій половині дня через своїх агентів за безцінь почав купувати ці акції. В результаті чимало англійської знаті втратили свої багатства, які стали в наступному основою всеєвропейського впливу банківської мережі Ротшильдів. Серед інших операцій варто згадати фінансування Ротшильдами наполеонівських війн, визвольної боротьби США, грошове забезпечення армії Веллінгтона і т.д.²

Однак, з точки зору процесу глобалізації банківської діяльності варто підкреслити інноваційне значення експортної моделі банку Ротшильдів, основою якої стало використання

¹ Як і більшість німецьких євреїв М. Амшель не мав фамільного імені. Само слово Ротшильд утворилось від німецького виразу «Zum rothen Schild» (Біля червоного щита). Цей щит прикрашав фасад його батьківського будинку – Монтестье Ален. Легендарные миллиардеры: пер. с фр. – СПб.: Гуманитарное агенство «Академический проект», 1996. – с.74.

² Монтестье Ален. Знач. праця, с. 72,72,80.

новітніх на той час фінансових ідей міжнародного характеру³.

По-перше, разом із своїм сюзереном Карлом Августом - герцогом маленького королівства Гессен-Кассель створити першу у світі систему безризикових фінансових обмінів: використовувати її у своїх інтересах із подвійним дисконтом. Справа в тому, що блокада зробила неможливим переказ англійських фунтів за рекрутів, які Гессель-Кассель постачав британській короні. Оскільки Ротшильди через посередників купували в Америці вовну і ситець, то була винайдена така подвійна комбінація. В Лондоні товари були оплачені векселями боржників Вільгельма, а потім не тільки ці товари були продані в материковій Європі, а й отримані за них талери із доброю комісією.

По-друге, кожна із зарубіжних філій не лише отримувала подвійний дисконт, а й свою фінансову спеціалізацію. Вперше у світі було утворено систему трансферного банківського ціноутворення. Скажімо, англійський бізнесмен отримував у Парижі французьку валюту за англійські фунти, які були внесені в Лондонське відділення без будь-яких операцій з національними банками, привласнюючи чималу комісію і уникаючи транспортування золотовалютних активів.

По-третє, Ротшильди створили по всій Європі мережу особисто відданих агентів, за допомогою яких здійснювались численні торгівельні операції.

По-четверте, Ротшильди вперше в банківській сфері не лише оцінили ключову роль комунікацій, але й створили найдосконалішу на той час систему їх функціонування.

Спільна кур'єрська служба дозволяла їм обмінюватись інформацією про все політичні події практично в режимі online на той час. Скакові коні, мальпости, естафети і навіть поштові голуби постійно пересувались по землі і небу, щоб доставляти Ротшильдам таємничі закодовані повідомлення на івриті та ідиші, які дозволяли їм раніше за всіх дізнаватись про будь-які біржові перипетії чи результати битв, як це було при Ватерлоо.

Звичайно, банкіри мультинаціональної за мешканням родини Ротшильдів прагнули найвищих прибутків, створюючи і розвиваючи свою міжнародну банківську мережу. Однак, ця діяльність одночасно сприяла формуванню глобалізаційним процесам у попередні століття. Наведемо в цьому зв'язку декілька цікавих фактів із життя нащадків Мейєра Аншеля Ротшильда⁴.

Джемс де Ротшильд (дата смерті 1868р.) приїхав в 1811 році в Париж із капіталом один млн. золотих франків, а залишив у банку після своєї смерті статок у розмірі двох мільярдів. Серед проектів тогочасної глобалізації, які він фінансував: боротьба за незалежність Греції, створення Бельгійського королівства, об'єднання Італії.

Син Натана Ротшильда - засновника філії банку у Лондоні - Лайонел Натан (1808-1879) став першим ізраїльтянином, що засідав в англійському парламенті. Обраний в 1847 році, він відмовився принести християнську клятву і зайняв своє місце лише через одинадцять років після скасування заборони на політичну діяльність євреїв. Окрім того, Лайонел не збирався ставати членом парламенту без принесення присяги на Давньому Заповіті і в традиційному єврейському капелюсі. В 1858 році вказана церемонія відбулася у цілковитій згоді із єврейською традицією. Варто згадати і онука Лайонела Уолтера (1888-1937) Лайонела Натана, якому була адресована декларація Бальфура від 2 листопада 1917 року, в якій уряд Її Величності погоджувався на створення в Палестині «батьківщини для єврейського народу». З цього часу Ротшильди постійно надавали допомогу сіоністському руху. Зокрема, керівник французької філії Едмон де Ротшильд (1845-1934) пожертвував сімдесят мільйонів золотих французьких франків на єврейські комуни в Палестині. Зважаючи на менш, або зовсім невідомі громадськості подібні операції, можна зробити висновок про вагомий внесок банкірів Ротшильдів, девізом яких було: «Concordia, Integritas, Industria» (Згода, Чесність, Працьовитість), у становлення держа-

³ Монтестье Ален. Знач. праця, с. 76, 77, 78.

⁴ Монтестье Ален. Знач. Праця, с. 78,80,84, Шапиро М. 100 великих євреїв/ Пер. с англ. - М.: Вече, 2005. - с.114.

ви Ізраїль, який відіграє помітну роль у сучасній фінансовій глобалізації.

Вагомий внесок у розвиток експортної моделі глобалізації банківської діяльності у другій половині минулого століття зробив «Чейз Манхеттен Банк», який очолював Девід Рокфеллер, онук Джона Рокфеллера, нафтового магната, винахідника тресту як форми організації бізнесу, якого 29 вересня 1916 року було оголошено першим у світі мільярдером. На відміну від сімейної організації бізнесу Ротшильдами, «Чейз Манхеттен Банк» використав експортну модель корпоративного типу. Інновація полягала у тому, що завдяки лідерським якостям Девіда Рокфеллера, які були загальноновизначеними у світі, зокрема М.С. Хрущовим, О.М. Космічним, Ф. Кастро, Чжоу Еньлаєм, Ден Сяопіном, «Чейз Манхеттен Банк», поряд із пасивною експортною моделлю глобалізації, почав використовувати активну модель. Пасивна корпоративна модель є традиційною і дуже поширеною в банківську бізнесі. Вона полягає у тому, що банки намагаються обслуговувати своїх корпоративних клієнтів не лише у своїй країні, а й за кордоном шляхом відкриття у відповідних приймаючих країнах своїх філій. Така практика зручна для корпорацій, оскільки знімає питання зарубіжного банківського обслуговування, хоча і завдає банком певного клопоту через виникаючі ризики і необхідність підлаштовуватись до вимог середовища приймаючих країн.

«Чейз Манхеттен» першим у значних масштабах застосував активну експортну конвергентційну модель глобалізації своєї діяльності, відкривши своє відділення у 1973 році в Китаї - країні із діаметрально протилежним соціально-економічним ладом. Жодних інтересів американські корпорації тоді в КНР не мали, і ініціатива Д.Рокфеллера виглядала чудернацькою. Однак після 1978 року, коли до влади в Китаї прийшов Ден Сяопін, ситуація кардинально змінилась. Завдяки наявності в Китаї філії «Чейз Манхеттена» корпорації США першими вийшли на місцеві ринки і дотепер зберігають там провідні позиції серед іноземних компаній.

В цьому зв'язку виникає важливе для розуміння банківської глобалізації питання: як же вдалось капіталістичному банку прорвати упередженість лідерів соціалістичної держави, з якою США навіть не мали на той час дипломатичних відносин через тайванську проблему, яка, між іншим, існує і дотепер. Успіх було досягнуто завдяки психології банківських комунікацій.

Справа у тому, що у листопаді 1971 року КНР зайняла своє місце в ООН замість китайських націоналістів з Тайваню. Д. Рокфеллер вираховував чималі труднощі, з якими стикнеться група китайських дипломатів і працівників, які прибудуть у Нью-Йорк для роботи в ООН. Коли делегація КНР на чолі з послом Хуаном Хуа, який мав тісні стосунки з тодішнім Головою Уряду КНР Чжоу Еньлаєм, прибула до готелю «Рузвельт», у вестибулі її протягом усього дня чекав віце-президент «Чейза» Лео П'єр. Після свого представлення, за дорученням Д. Рокфеллера пояснив труднощі отримання грошей в США на поточні витрати протягом перших декількох днів. Після цього він вручив послу валізу із 50 тисячами доларів готівкою, ввічливо відмовившись навіть взяти розписку за цю термінову позику. Вчинок Л. П'єра справив на Хуана серйозне враження. Згодом китайське представництво відкрило рахунок в «Чейзі», а Х.Хуан організував Д. Рокфеллеру декілька ділових поїздок до КНР, що і допомогло врешті-решт відкрити там відділення банку⁵.

Одночасно дочірня компанія банку - «Чейз Уорд інформейшн корпорейшн», яка була створена 1973 року для надання інформаційних послуг, почала інтенсивно знайомити американських бізнесменів із можливостями інвестування, які відкрились у Китаї. Завдяки участі Д. Рокфеллера згодом на сніданку, який банк влаштував для тодішнього міністра фінансів у Нью-Йорку, було організовано відомий Китайський форум, в якому взяли участь представники понад двохсот провідних американських компаній. Організація ще одного приватного сніданку в Покантіко для віце-прем'єра КНР Бо-Ібо восени 1980 року дозволило встановити ділові зв'язки із Роном Іреном, го-

⁵ Рокфеллер Д. Банкир в двадцатом веке. Мемуары. – М.: Междунар.отношения, 2003. – с.248-249.

ловою Китайської міжнародної трастової та інвестиційної корпорації (КМТІК), який був у складі китайської декларації. Р.Ірен був нащадком старої родини шанхайських банкірів і промисловців, яка мала до революції серйозні інвестиції в Китаї, Гонконзі та США. Після захоплення влади Мао Цзедунем Р.Ірен залишався «національним капіталістом», який користувався особистим статусом і продовжував керувати численними підприємствами своєї сім'ї за номінальним наглядом держави. Підтримка Ден Сяопіна не тільки захистила його від хунвейбінів, а й дав змогу отримати посаду голови КМТІК. Цілоком закономірною стала вирішальна підтримка Р.Іреном, який став другом Д.Рокфеллера, позицій закономірною стала вирішальна підтримка Р.Іреном, з яким подружився Д.Рокфеллер, позицію «Чейза» на китайському ринку. Коло замкнулось. За висловом Д.Рокфеллера, на початок 1980-х років «Двері Китаю були навстіж розчинені. І «Чейз» уже переступив поріг, чекав всередині, як через них почнуть проходити американські компанії»⁶.

Можливо, багатьом наведені вище положення будуть здаватись дрібницями, далекими від процесів глобалізації. Однак у глобалізації дрібниць немає. А наведений приклад переконливо свідчить, що навіть транснаціональному банку США, що входить до числа найкрупніших фінансових установ світу, доводиться вдаватись до різноманітних комунікаційних заходів із можливими партнерами для проникнення на зарубіжні ринки, особливо такі як китайські. Планування і реалізація таких заходів потребує не лише ґрунтового професіоналізму, а й високої культури, без якої неможливо викликати довіру партнерів.

Д.Рокфеллер безперечно мав таку культуру не лише внаслідок знання багатьох мов і країн, а й завдяки своїм вчителям аспірантської підготовки у

Гарвардській школі бізнесу: Й.Шумпетеру, П.Самульсону - лауреату Нобелівської премії з економіки 1970 р., Г. Хаберлера, Е.Мейсона і ін. Варто звернути увагу і на девіз сім'ї Рокфелерів: «Права людини необхідно ставити вище дивідендів», якого суворо дотримувался і керівник «Чейз Манхеттен Банку». Тому, коли йдеться про глобалізацію банківської діяльності, до уваги варто брати не лише економічні параметри банківських установ, а й особистісні характеристики їх лідерів. На жаль, цей аспект банківського бізнесу поки що залишається поза увагою української ділової еліти.

Суть імпортової моделі глобалізації банківської діяльності полягає у тому, що національний банк ініціатор інтернаціоналізації своїх ділових операцій - залучає до співпраці зарубіжний банк різноманітними шляхами, насамперед пропонуючи себе в якості об'єкта міжнародних поглинань. Національний банк при цьому сподівається не лише на зміцнення джерел фінансування, а й на впровадження новітніх технологій банківського менеджменту, отримання доступу на зарубіжні ринки і т.ін. Цілоком закономірно, що використання цієї моделі притаманне менш розвинутим країнам, зокрема постсоціалістичним державам, в тому числі і Україні. Використання імпортової моделі вітчизняними банками вигідно і для зарубіжних партнерів у сучасних умовах, що пояснюється головним чином вищою дохідністю банківських операцій в Україні, у порівнянні із подібними операціями у розвинутих країнах. Якщо рентабельність активів у країнах - членах ЄС у середньому за попередні п'ять років становила 0,5-0,8%, то в Україні цей показник перевищував 1,5%. Щодо рентабельності капіталу, то вона становила в країнах - членах ЄС - 7-8%, а в Україні 11-14%⁷. Цілоком зрозуміло, що ця тенденція є предметом аналізу у спеціальних працях⁸.

⁶ Рокфеллер Д. Банкир в двадцатом веке. Мемуары. - М.: Междунар.отношения, 2003. - с.260.

⁷ Міщенко В., Незнамова А. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору. - Вісник національного банку України. - 2011. - №21. - с.44., Jonson Peter. Industries in Europe: competition, trends and policy.- Northampton^ Edward Elgar Publishing.Inc.2010.-p.300.

⁸ Банківські операції: підручник А.М. Мороз/М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; за заг.ред.д.е.н., проф. А.М.Мороза.- 2-ге вид., випр.і доп. - К.:КНЕУ,2002. - 476 с; Гроші та кредит:підручник. - 4-те вид.перероб., і доп./М.І.Савлук, А.М., Мороз, І.М.Лазепко та ін.; за заг.ред.проф. М.І.Савлука. - К.:КНЕУ, 2006.-744с.

Однак ця тенденція викликає гостру дискусію серед фахівців, банкірів, бізнесменів і політиків. Вона пов'язана із пошуком відповіді на ключове питання: а чи не втрачає суверенітет Україна у банківській сфері у зв'язку із нарощуванням частки іноземного капіталу та міжнародними поглинаннями українських банків їх могутніми зарубіжними конкурентами.

Насамперед, зазначимо в цьому зв'язку, що тенденція поглинання національних банків зарубіжними конкурентами приманна переважній більшості країн. Так, у Словаччині на сьогодні переважну більшість у національній банківській системі становлять банки з іноземним капіталом, частка активів, що належать іноземним власникам, становить 96,72 %, при цьому основна частина іноземного капіталу походить з Люксембургу (30%) та Австрії (29%). У Чехії частка іноземного капіталу в загальному капіталі банківської системи становить 90%, причому 33% усього зареєстрованого капіталу належить Австрії, 17 % - Франції та 8 % - Німеччині. В Угорщині, котра має найбільш потужну банківську систему серед країн Східної Європи, у власності іноземних банків перебуває 60% усіх банківських активів⁹.

Заслужовує на увагу приклад Польщі, банківська система якої пройшла складний шлях розвитку й досягла значних успіхів. Згідно з даними на початок 2011 року, з 57 комерційних банків 45 перебувають під фактичним контролем іноземного капіталу, якому належить майже 60% основного капіталу всього банківського сектору, або 62,7% основного капіталу всіх комерційних банків разом, а їх участь в активах банківського сектору становить 67 %. Найбільша частка в сукупних банківських активах належить банкам із Німеччини (19 %), Італії (15 %) та США (9 %). Сьогодні майже 95 % банківської системи Польщі - це банки з іноземним капіталом.

Як видно із наведеного, перехід банківських активів під контроль інозем-

них інвесторів сприяла прискореному створенню стабільного розвиненого ринку капіталів, невід'ємним елементом формування інституційної основи для швидкого та ефективного розвитку ринкової економіки у країнах Центральної Європи, що увійшли згодом до складу ЄС.

У Прибалтиці внаслідок процесів злиття й поглинання утворилися дві провідні банківські групи. Перша - група SEB (Швеція) - уже володіє контрольними пакетами Eesti Uhispank (Естонія), Unihan (Латвія). За розмірами активів частка шведів на ринку банківських послуг Прибалтики становить 30-35 %. Друга група - Swedbank (Швеція) - стала власником Hans & ank (Естонія). Останній, у свою чергу, має дочірні банки в Латвії та Литві. Частка цієї групи на ринку становить 20-25 %¹⁰.

У сукупних активах банківської системи Естонії протягом 2005-2010 рр. частка, що належить іноземним банкам, становила 98 %, тобто майже весь банківський сектор перебуває під контролем іноземного капіталу. На сьогодні понад 80 % банківських активів контролюється шведськими холдингами. Естонії вдалося запобігти виникненню надмірної кількості ненадійних дрібних банківських структур, а тому - не допустити банківської кризи, як це сталося, наприклад, у Литві.

Порівняльний аналіз рівня й темпів експансії іноземного банківського капіталу в країнах Центральної та Східної Європи показав, що в більшості держав вони значно вищі, ніж в Україні. Активність міжнародних банків у країнах Центральної та Східної Європи пов'язана з тим, що відкриття банківського сектору збіглося в часі з виведенням капіталів транснаціональних банків із азійського регіону та пошуками напряму передислокації капіталів. Лібералізація фінансових систем цих країн призвела до того, що іноземні філії та підрозділи володіють 60-90 % банківських активів. Таким чином проблему інтернаціоналізації діяльності банків слід розглядати не у площині власності (частка у статутно-

⁹ Jonson Peter. Industries in Europe: competition, trends and policy.- Northampton: Edward Elgar Publishing.Inc.2010.-p.302.

¹⁰ Jonson Peter. Industries in Europe: competition, trends and policy.- Northampton: Edward Elgar Publishing.Inc.2010.-p.307.

му капіталі, активах, прибутках та т.ін.), а у контексті наслідків для створення сприятливого конкурентного середовища і посилення на цій основі конкурентоспроможності національної економіки.

Узагальнення літературних джерел з цієї проблеми дозволило систематизувати переваги та ризики, що виникають у зв'язку із експансією іноземних банків, які представлені у нижченаведеній табл. 2.

Таблиця 2

Потенційні переваги та ризики експансії іноземних банків

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
КАПІТАЛ	
Підвищення капіталізації банківської системи	Вибірковий характер кредитування
Зростання обсягів кредитування населення та суб'єктів господарювання (особливо великі та прозорі підприємства)	Обслуговування в основному провідних і найбільших за розміром місцевих підприємств, а також компаній країни-донора, кредитна підтримка в просуванні їх товарів і послуг
Посилення стабільності джерел надходження капіталу	Відмова іноземних банків у кредитуванні невеликих та нових підприємств
Зростання потоків прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки	Відмова в кредитуванні малорентабельних підприємств і фірм, які є конкурентами для країни походження або акціонерів
Полегшення доступу до різних видів міжнародного капіталу	Збільшення валютного ризику внаслідок зростання кредитування в іноземній валюті
Сприяння розвитку міжнародної торгівлі	Сприяння кредитним бумагам
Загалом: економічне зростання держави	Загалом: гальмування рівномірного економічного розвитку, збільшення диспропорцій в економіці
ТЕХНОЛОГІЯ	
Впровадження нових банківських технологій, ноу-хау, сучасних систем ризик-менеджменту	Проблема адаптації продуктів і технологій до умов нового ринку
Підвищення кваліфікації персоналу, якості обслуговування клієнтів та доступності банківських продуктів	Проблема сумісності технологій з уже існуючими
Розширення асортименту банківських продуктів, особливо нетрадиційних	При цьому поширення банківських технологій цілком можливе і без експансії іноземного капіталу
Ефект "перетоку" технологій до вітчизняних банків	—
Загалом: збільшення довіри до банківської системи, особливо іноземних банків	Загалом: зниження ефективності банківської системи
ЕФЕКТИВНІСТЬ І КОНКУРЕНЦІЯ	
Підвищення ефективності банківської системи та загострення конкуренції	Зниження ефективності банківської системи
Зниження банківської маржі внаслідок здешевлення кредитів та інших послуг	Погіршення фінансового стану або банкрутство вітчизняних банків
Зниження накладних витрат	Загроза олігополізації ринку іноземними банками
Вищі ціни продажу банківських акцій	Зростання фондової капіталізації банків часто має спекулятивний характер
Загалом: підвищення добробуту клієнтів	Загалом: зниження добробуту клієнтів
КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСОВА ІНФРАСТРУКТУРА	
Розвиток корпоративного управління	Зростання соціальної напруги внаслідок масових звільнень під час реструктуризації

Впровадження високих міжнародних стандартів аудиту, бухгалтерського обліку, звітності та внутрішнього нагляду	Громіздкі корпоративні структури ТНБ не дозволяють швидко та адекватно реагувати на події внутрішнього ринку
Збільшення прозорості банків та безпеки банківської діяльності, зростання ринкової дисципліни	Ризик посилення суперечностей між транснаціональними та національними інтересами
Розвиток фінансових ринків і фінансової інфраструктури (зростання присутності рейтингових агентств та аудиторських компаній)	Окремі іноземні банки можуть віддавати перевагу задоволенню економічних інтересів країни походження капіталу
Загалом: задоволення інтересів усіх стейкхолдерів	Загалом: задоволення інтересів іноземних стейкхолдерів за рахунок національних
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ	
Підвищення фінансової стійкості банківських систем	Зниження фінансової стійкості банківських систем
Зменшення залежності банківських систем від внутрішніх політичних та економічних ризиків	Іноземні банки можуть стати провідниками криз з країн походження
Зростання кредитних і депозитних портфельів іноземних банків під час криз	Згортання діяльності іноземних банків і відтік іноземного капіталу під час криз
Підтримка проблемних вітчизняних банків під час криз шляхом поглинань і рекапіталізації	Іноземні банки можуть мати короткострокові цілі і бути непередбачуваними кредиторами
Зниження ймовірності виникнення криз внаслідок географічної диверсифікації і приналежності до економічно більш стабільних країн	Транснаціональні банки можуть протягом значно тривалішого часу концентрувати на своїх балансах значні обсяги проблемної заборгованості та створювати фінансові піраміди
Збереження зв'язків з клієнтами після купівлі вітчизняних банків	Посилення загрози економічному суверенітету
Загалом: стійке економічне зростання	Загалом: зниження стійкості банківської системи
РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД	
Розвиток банківського та інвестиційного законодавства з огляду на фінансову глобалізацію	Ускладнення банківського нагляду за розгалуженими транснаціональними холдинговими структурами
Стимуляція розвитку систем банківського нагляду в руслі останніх світових тенденцій	Нав'язування систем регулювання, які неадекватно відображають потреби національної економіки, і просто «копіюються»
Розвиток національних систем гарантування вкладів	Відтік депозитів у країни з міцними системами гарантування вкладів
Загалом: стійке економічне зростання	Загалом: зниження стійкості банківської системи

Як видно із табл. 2, порівняння якісних характеристик переваг і недоліків експансії транснаціональних банків на національні ринки фінансових послуг явно на користь зазначених ринків. І головні із цих переваг пов'язані із заростанням економіки держави, збільшенням довіри іноземних партнерів до банківської системи країни, поліпшення якості обслуговування клієнтів, збалансування грошових потоків і т.ін. Однак при цьому пріоритету набувають інтереси іноземних власників, поведінка транснаціональних банків може бути передбачуваною

і загрожувати стабільності банківської системи країни. Це пов'язано із тим, що поглинання вітчизняних банків іноземними банками призводить до збільшення зовнішнього боргу України. В табл. 3 наведені деякі дані із зазначеної проблеми.

Як видно з табл. 3, зовнішній борг банків України досяг свого максимуму на 01.01.2009 року і становив 39,5 млрд. дол. США. У наступному він суттєво зменшився до 28,1 млрд. дол. Однак його розмір все ще залишається значним, перевершуючи удвічі рівень 2007 року. Певне занепокоєння викликає і

Зовнішній борг банківського сектору України, млн. дол. США

Показники	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	На 01.01.2010	На 01.01.2011
Загальний борг банків	14089	30949	39471	30861	28119
Короткострокові	6465	11723	9377	4731	4508
Інструменти грошового ринку	98	0	0	0	0
Кредити	5381	9815	7850	2939	2773
Валюта і депозити	986	1908	1480	1683	1662
Інші боргові зобов'язання	0	0	47	109	73
Довгострокові	7624	19226	30094	26130	23611
Облігації та інші боргові цінні папери	3304	6998	6124	4908	4672
Кредити	3515	10633	19157	17634	16586
Валюта і депозити	805	1595	4813	3588	2353

Джерело: www.bank.gov.ua/Statist/index_Debt.htm

структура цього боргу. Адже у поточному році 16,6 млрд. дол. США (60%) припадало на кредити. Це свідчить про запозичення українськими банками ресурсів у своїх зарубіжних партнерів для здійснення своїх операцій. Отже, незважаючи на поповнення своїх статутних фондів за рахунок іноземних інвесторів, менеджмент українських банків не справляється із своїми завданнями поповнення своїх пасивів.

Одним з нових важливих факторів, які впливають на залучення вітчизняними банками іноземного капіталу, є формування нових підходів до міжнародного регулювання функціонування банківського сектору. Світова фінансова криза, яка розпочалась 15 вересня 2008 року, саме із банкрутства американського банку із 158-річною історією «Леман Бразерс», свідчить про гостру необхідність внесення кардинальних змін до вимог здійснення банківських операцій¹¹. З цією метою Базельським комітетом з питань банківського нагляду було розроблено пакет реформ, який отримав назву «Базель III».

Як відомо, Базельський комітет з питань банківського нагляду було створено у 1974 році президентами центральних банків країн так званої Великої десятки (G10) з метою розроблення рекомендацій щодо вдосконалення банківського нагляду та уніфікації вимог до фінансового регулювання у різних країнах. Основними документами Базельського комітету є «Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу» (Базель I, 1988

р.), «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997 р.), «Поправки до Базельської угоди про капітал» (серед них найвідомішою є «Поправка щодо врахування ринкових ризиків», 1996 р.) та «Нова концептуальна основа Угоди про капітал» (Базель II, 2004 р.).

Передбачається, що нові вимоги будуть спрямовані на регулювання банківської діяльності як мінімум у 27 країнах, що є членами Базельського комітету або офіційного проголосили про дотримання його вимог. Вони мають упроваджуватися поступово й поетапно – протягом 2013-2019 років (табл. 4).

У першу чергу, починаючи з січня 2013 року до кінця 2014-го, планується провести реформу вимог щодо структури активів і капіталу банків. Водночас буде посилено вимоги щодо частки акціонерного капіталу в структурі загального регулятивного капіталу; які мають бути виконані до січня 2019 року.

Поступове підвищення якості капіталу шляхом вилучення певних компонентів, які нині враховуються в основному капіталі, має статися починаючи із січня 2014 року до січня 2018-го. Зрештою, запровадження так званих буферів збереження капіталу та контрциклічного буфера розпочнеться у січні 2016 року й завершиться у січні 2019-го.

Крім зазначених вище змін, вимоги Базеля III передбачають запровадження трьох нових коефіцієнтів – коефіці-

¹¹ Макдональд Лоуренс, Робинсон Патрик. Колоссальный крах здравого смысла. История банкротства банка Lehman Brothers глазами инсайдера. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2010. – с. 17.

ента лівериджу та двох окремих коефіцієнтів ліквідності. Отже, впродовж наступного десятиріччя має бути сформована суттєво вдосконалена система банківського регулювання.

Хоча норми Базеля III безпосередньо не поширюються на українські банки, їх міжнародну конкурентоспроможність складно забезпечити без залучення іноземних інвестицій. Саме це і стало важливим мотивом для укладання провідними банками України угод про міжнародні поглинання їх провідними міжнародними фінансовими конгломератами, результати яких наведені у табл. 5.

Як видно з табл. 5, фінансові конгломерати контролюють банківські установи з різним розміром активів – від потужних Райффайзен банку «Аваль» і Укрсиббанку до середніх і малих банків. З точки зору їх власників – фінансових конгломератів, обсяги діяльності цих установ є незначними: сума активів найбільшого вітчизняного банку, що перебуває під їх контролем, не сягає й 1% від загального розміру активів фінансового конгломерату. Що вже казати про решту банків!

Фактично всі ці банки знаходяться під цілковитим контролем своїх власників, частка котрих у їхньому статутному капіталі становить іноді близько 100%. Так, власник Укрсиббанку фінансовий конгломерат Бі Ен Пі Паріба Еє. Ей. (BNP Paribas SA.), збільшив

свою частку в статутному капіталі українського дочірнього банку з 51% до 81.4%. З'ясувати ж, скільки реально банків входить до складу фінансових конгломератів, важко, оскільки відстежити їх структуру – справа досить проблематична. Причиною тому є складна структура взаємозв'язків, а крім того, групи нерідко навмисно приховують інформацію від регуляторних органів, дбаючи лише про свої комерційні інтереси.

Світова фінансова криза, безумовно, вплинула на стан фінансових конгломератів. Насамперед це виявилось у погіршенні результатів діяльності та доходів їх власників. Водночас саме криза сприяла суттєвій концентрації уваги на їх ролі як у глобальному фінансовому середовищі, так і на рівні національних фінансових ринків, а, крім того, привернула увагу власників та керівництва конгломератів до проблем управління цими масштабними інтегрованими компаніями.

Література

1. Банківські операції: підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; за ред. д.е.н., проф. А.М.Мороза. – 2-ге вип., випр. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
2. Гроші та кредит: підручник. – 4-те вид., перероб., і доп. / М.І.Савлук, А.М.Мороз, І.М.Лазепко та ін.; за заг. ред. проф. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с

Таблиця 4

Відмінності між Базелем II і Базелем III

Показники	Базель II	Базель III
1. Адекватність капіталу першого рівня, %	4	6
2. Адекватність основного капіталу, %	2	4,5 (прості акції після відрахувань)
3. Буфер збереження капіталу	Відсутній	Створення буфера збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу (у вигляді простих акцій) до 7%
4. Контрциклічний буфер капіталу	Відсутній	Контрциклічний буфер варіюється у діапазоні від 0 до 2,5% від вартості простих акцій або іншого виду капіталу для повного покриття збитків та запроваджуватиметься з урахуванням національних особливостей
5. Капітал для системно важливих банків	Відсутній	Нові вимоги до системно важливих банків, які повинні мати капітал для покриття збитків більший, ніж за загальноприйнятими стандартами

Джерело: Базельський комітет з питань банківського нагляду. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>

Основні показники діяльності вітчизняних банків, що контролюються фінансовими конгломератами

Банк	Власник (фінансовий конгломерат)	Країна походження власника	Частка власника у статутному капіталі	Активи, млн. грн.				Чистий прибуток (збиток) млн. грн.				Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %			
				01.01.2007 p.	01.01.2008 p.	01.01.2009 p.	01.07.2011 p.	01.01.2007 p.	01.01.2008 p.	01.01.2009 p.	01.07.2011 p.	01.01.2007 p.	01.01.2008 p.	01.01.2009 p.	01.07.2011 p.
Райффайзе банк «Аваль»	РЗБ-УНІКА (RZB-UNİQA)	Австрія	95,93	27 773	44458	65361	53100	338	587	527	745	10,5	11,3	7,09	8,81
Укрсиббанк	Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas S.A.)	Франція	81,42	22 370	37664	55697	46128	69	200	428	-3145	34	6,6	8,78	-15,74
Інг Банк Україна	Ай Ен Джи (ING)	Нідерланди	100	3 471	5511	9506	9633	85	104	227	267	17,0	17,3	27,36	16,87
Правекс банк	Іntenза Санпаоло (Intesa Sanpaolo) S.P.A.	Італія	100	3 583	6075	7268	5656	83	24	0,4	-188	22,98	39	0,03	-6,96
Каліон банк Україна	Кредіт Еґрікол (Gredit Agricole)	Франція	100	2 098	3041	5250	4353	52	96	271	193	27,6	33,0	43,38	30,51
Сіті банк Україна	Сітігруп (Citigroup)	США	100	2 658	3612	5090	5772	60	115	394	302	23,4	30,4	46,36	31,44
Індустріально-експортний банк	Кредіт Еґрікол (Gredit Agricole)	Франція	99,99	2 723	3003	4510	5332	-54	14	2	-0,2	-29,6	3,40	0,60	0,04
СЕБ банк	СЕБ (SEB)	Швеція	99,79	822	1380	2496	3011	5	4	3	-87	3,9	1,3	1,0	-20,4
Профінбанк	Сосьєте Жене раль (Societe Generale)	Франція	94,79	218	164	247	222	4	0,4	1	712	7,2	0,6	0,53	20,67
Хоум кредит банк	ШПФ Груп Петр Кельнер (PPF Group) (Petr Kellner)	Нідерланди	100		1427	1773	1162		3	4	10	2,2	0,9	1,17	5,65
Приватівест	ШПФ Груп Петр Кельнер (PPF Group) (Petr Kellner)	Нідерланди	99,84	293	186	90	76	1	0,3	1	2		0,6	1,94	2,25

Джерело: дані НБУ.

3. *Макдональд Лоуренс, Робинсон Патрик*. Колоссальный крах, здравого смысла. История банкротства банка Lehman Brothers глазами инсайдера. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2010. – 336 с.

4. *Мищенко В., Незнамова А.* Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору. – Вісник національного банку України. – 2011. – № 21. – С. 4-9.

5. *Никонова И.А., Шамгунов Р.Н.* Стратегия и стоимость коммерческого банка / 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 304с.

6. *Примостка Л.О.* Фінансовий менеджмент у банку. – К.: КНЕУ, 2004. – 466 с.

7. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія. – У 2 т. – Т. 1. За заг. ред. Д.Г.Лу-к'яненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.

8. *Jonson Peter*. Industries in Europe: competition, trends and policy. – Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc, 2010. – 426 pp.

9. www.bank.gov.ua/Statistic/index_Debt.htm